

Luboš Kafka – Tomáš Petráň, OD POPELCE DO PROVODY. NOSITELÉ TRADIC II. Etnologický dokumentární film. Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2010, DVD, 115 min.–

Kvalitní autentická videodokumentace, připravená ve spolupráci odborníka a technických pracovníků, je z heuristických hledisek jistým ideálem. Klade na autory nemalé nároky, zvláště při zobrazení větších tematických souborů. Pro zkoumání dějin lidové kultury je takovým pozoruhodným celkem výsek velikonočního cyklu, prezentovaný rozsáhlým filmem Luboše Kafky a spolupracovníků. Tento cyklus obsahuje v katolickém liturgickém kalendáři 6týdenní období tzv. velkého půstu a vrcholí slavností Zmrtvýchvstání Páně (do rámce katolických Velikonoc spadají po reformě kalendáře také svato-dušní svátky, lidově letnice, které mají některé vztahy k dívčím koledám o postních nedělích). Ve skutečnosti filmový záznam začíná masopustním obrázkem a končí už na Velikonoční pondělí, tj. před Provody (též Provodem); název dokumentu můžeme po významové stránce bez výhrady přijmout, neboť konec masopustu se v lidové kultuře vymezuje k Popeleční středě a pojem Provody (doložený v češtině od 14. století) může zastupovat či signalizovat velikonoční oktáv. Je zakonzervovaný ve známém říkadle středověkého původu *Hody hody doprovody* (doslova velikonoční hody trvají do Provodů, tj. do následující druhé velikonoční neděle, zvané Provodní nebo též Bílá). Problémem názvu filmu je však jazykový tvar

do Provody. Do kontextu se hodí plurál Provody, ale není správně vyskloňován; podle jazykovědné konzultace má znít *do Provodů*.

L. Kafka dobře zvolil námět, v němž se propojuje liturgický kalendář klíčového období církevního roku, lidový kalendář vymezený koncem zimy a nástupem „nového léta“ a s nimi odpovídající kulturní tradice. Už první přehlédnutí filmu napovídá, že se tu setkává kult a kultura liturgické, paraliturgické a světské povahy, a tedy jevy více historických a kulturních vrstev. Mají kořeny v rozpětí od pozdního středověku do současnosti, i kořeny doposud neznámého stáří. Je otázkou, zda by k DVD byl či nebyl vhodný stručný průvodní text s nejnnutnějšími základními informacemi nebo pár citací, které zobrazené jevy vysvětlují (v přísném výběru, jen bezprostředně vázané na prezentované dokumenty), neboť komentář filmu nelze více zatížit a vzdělanost v této sféře převážně chybí. Přednost dostává v dokumentu oprávněně pohled „zdola“, aktuální výpověď nositelů. Autor sestavil pestrý reprezentativní výběr, v němž by mohlo být z hlediska současnosti zastoupeno žehnání velikonočních pokrmů na Hod boží, zasahující rodinné sváteční stolování, praktikované už šest století (ještě více je rozvinuté u pravoslavných křesťanů), event. motiv polévání vodou. Kapacita filmu však má své meze. L. Kafkovi se podařilo vyjádřit význam regionální a lokální specifikace obyčejové tradice na počátku 21. století i podstatnou lidskou stránku věcí, která z vědeckých pojednání většinou mizí: osobní iniciativy,

tvorivé lidi, mezigenerační vztahy, křesťany a nevěřící v jednom společném díle, postojе dětí a dnešní mládeže konfrontované s kouskem starého světa. Je v pořádku, že některé jevy byly v terénu objeveny a v etnologické odborné literatuře již publikovány (jidášské obyčeje v Mouřínově, Kloboučkách či na Vysokomýtsku, velikonoční jízda v Lukavci, bohuňovické Matičky ad.), jiné jsou novými nálezy z terénu a všechny společně jsou první soubornou videoprezentací současných forem kultury velikonočního cyklu zaznamenaných na počátku 21. století. Na brněnském pracovišti vznikl v 90. letech 20. století podstatně kratší videozáznam Jiřiny Kosíkové, zaznamenávající koledy na Smrtnou neděli na Vyškovsku a jidášské obyčeje na sousedním Bučovicku (obsahuje jedinečné *pálení Jidáše* v Bohatých Málkovicích). Práce na rozsáhlém dokumentu byla velmi náročná jak po stránce koncepční, tak z hlediska praktické přípravy.

Autor se musel vyrovnávat s příznačnou regionální a lokální variabilitou jevů v prostoru i v čase, udělat i omezit výběr a najít oporu pro scénář. Jako osnovu zvolil kalendář a odpovídající náboženský a kulturní obsah jednotlivých dní. Je to pro vybrané téma jedna z možností a správná volba, přestože vazba dní a obyčejů není vždy jednoznačná, v některých případech se zase přeruší sémantická jednota rozložená do dvou až tří dní. Je známo, že např. dětské obyčeje Smrtné a Květné neděle nebo tzv. Svátého třídění se podle místních podmínek prolínají nebo mají bezprostřední významovou návaznost v rámci tridua. Této návaznosti by bylo možné docílit při jiném – užším monografickém záměru

videozáznamu. V takovém pojetí by pak lépe vyzněly jako celek zejména slavnosti Matiček v hanácké farnosti, rozložené svým dějem do tří dnů. Přestože do velikonoční liturgie nepatří, navazují na ni a jejich porozumění se neobejde bez znalosti kultu. A také bez historie klášterů po reformách Josefa II. Právě farnosti na Olomoucku mohou být předmětem retrospektivního výzkumu: jde o možný vztah dnešních forem velikonočního procesí k pozdně středověké tradici Božího hrobu v olomouckém klášteře klarišek. Spekulovaný pojem *Matičky*, jimž je svěřeno přenašení Kristovy sochy, může mít historické i praktické stránky či motivace vzniku. Pochyby vzbuzuje patrně plurál (singulár *Matička Kristova* otázky neklade); jediná dívka by však takový úkol nejspíš nezvládla. Jdeme-li společně s procesím z přífařené obce k farnímu kostelu do Dolan, tj. přibližně 4 km, porozumíme, že pro přenesení sochy Spasitele v rukou dívky (nese sacrum a navíc ve svátečním kroji představujícím určité tělesné zatížení) je třeba střídání alespoň dvou děvčat.

Pro dobré uspořádání jevů ve zvoleném chronologickém pořádku vybral L. Kafka krátké vstupy z hořické pašijové hry, uvádějící hlavní události (Květná neděle – Hosana Synu Davidovu v Jeruzalémě /škoda, že herci nenašli nápad pro zobrazení motivu Krista na oslátku/; Zelený čtvrtek – poslední večeře, polibek Jidáše v zahradě Getsemanské; Velký pátek – křížová cesta a Veronika). Autor svým pojetím odkryl a prezentoval dvě důležité charakteristiky tradic lidové kultury tohoto období: rezonance křesťanských Velikonoc se vztahy svět-ské a náboženské kultury a variabilitu

obsahové stránky příbuzných jevů. Tak vyznívají např. pašijové motivy v koledním zpěvu, obyčejové právo hluku a křaválu, způsobeného hrkáním v posvátném čase ticha, více Jidášových tváří v lidovém pojetí nebo motiv ratolesti v obyčejích velikonočního cyklu. Obrazové pojetí naléhavěji než psaný text vybízí k myšlence o dvojí genezi některých podobných jevů: autor dobře představil několik poloh obřadní ratolesti a zeleně, které vzešly ze světské lidové kultury (májky, jedličky, pomlázky), a představil také christianizované a požehnané velikonoční pruty a jejich svazky, které mohou být odvozovány z liturgie Květné neděle (ratolesti zastupující jeruzalémské palmy). Dokument zachytil kus regionální typologie: od prosté větvičky kočiček, přes nezdobené i zdobené svazky (*jehnědy*) až po rozměrné několikametrové *palmy* v Příboru, připomínající zvláště výškou jihočeské *berany*. O obřadních předmětech světské povahy vyšla péčí Moravského zemského muzea v Brně v roce 2010 také monografie Evy Večerkové. Jiným pozoruhodným prvkem s dvojí funkcí a dvojitým výkladem (světským a náboženským) je oheň. V katolické velikonoční liturgii zastupuje světlo Kristovo a žehná se na začátku vigilie Vzkříšení; v lidové kultuře je spojený jednak s motivem Jidáše, jednak s ničením rekvizit typu smrtky. Obě polohy snímek prezentuje.

Dokumentární film přináší podněty pro specializace i příbuzné obory. Zmínit je třeba jisté bohatství ústní tradice, které prostřednictvím velikonočních obyčejů přenáší kolední písně, zlomky legend i relikty kancionálových duchovních písní. Z dalších oborů je možné

uvést dialektologii, etymologii a také pedagogiku. Řád věci a pořádek, který je v rukou samotných 15letých kluků při organizaci hrkání, se přenáší s postupujícím věkem školáků dál jen přirozenou komunikací (bez dospělých), a hlavně funguje. Obsahuje mj. motivy spravedlivé odměny a postihu odpovídající skutečnému individuálnímu výkonu.

L. Kafka s kolektivem vytvořili cenný autentický dokument, reálný pohled bez cenzury. Zobrazili současný svět, jaký je, neeliminovali např. harmoniku a šlágr *Škoda lásky* při průvodu na Smrtnou neděli. Podařilo se jim zaznamenat jak kontinuitu lokálních tradic, tak také návraty a obnovu zaniklých jevů. Možná omylem vypadl záběr samotného aktu uctívání kříže věřícími v kostele; důležitější z hlediska pojetí dokumentu je, že tento kultovní prvek je dobře zřetelný v mimoliturgické sféře, ve velikonoční jízdě koňmo v Lukavci u Fulneku. Nelze souhlasit s hudebním podkladem (jakýmkoliv) k Božímu hrobu; je vhodný jen bez hudby. Přestože je to z filmu samozřejmé, mělo by se někde v průvodním textu objevit, že veškeré snímky náboženské povahy pocházejí z katolického prostředí. Je to důležité i pro reprezentaci dokumentu v zahraničí.

Dokumentární film *Od Popelce do Provody /Provodů/* je cenným počinem historické hodnoty. Zvláště v době, kdy se v oboru nerealizuje souborný projekt zaměřený na současnost. Napovídá také, že nazrál čas k posunu v metodách bádání: k historickému a kartografickému studiu lidové duchovní kultury a k mezioborové hymnologii. Úloha autentických pramenů je pro takové nároky prvořadá.

Věra Frolcová (EÚ AV ČR, v. v. i.)